

Kultúrne dedičstvo vojvodinských Slovákov v kontexte slovenskej kultúry

Michal Babiak

Doc. PhDr. Michal Babiak, CSc.
Comenius University in Bratislava
Faculty of Arts
Department of Ethnology and Museology
Gondova 2
814 99 Bratislava
Slovakia
e-mail: babiak.m.michal@gmail.com

Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2018, 6:2:121-130

Cultural Legacy of the Slovaks from Vojvodina in the Context of Slovak Culture

Since its establishment at the end of the 18th century, the culture of the Slovaks from Vojvodina has developed in two ways: the first one reflects their effort to constantly follow the phenomena present in the cultural setting of Slovakia and to have an active dialogue with them. The second one arises from the specific environment of Vojvodina, where these Slovaks landed up. The article is focused on the analysis of this cultural situation, trying to answer the questions to what extent the information about culture of Slovaks from Vojvodina occurs in the cultural context in Slovakia, and to what extent the share of particular cultural phenomena is reflected while having in mind the contribution of Vojvodina's specifics.

Key words: Slovaks from Vojvodina, culture of foreign Slovaks, culture in enclave, interculturality, Slovak culture

Označenie *vojvodinskí Slováci* je relatívne nový termín: vzťahuje sa na asi 50-tisícovú slovenskú komunitu, ktorá v súčasnosti žije v severnej časti dnešného Srbska a vznikala migračnými pohybmi slovenského obyvateľstva od prvej polovice 18. po začiatok 19. storočia. Táto oblasť do roku 1918 bola súčasťou niekdajšej uhorskej Dolnej zeme¹ a po rozpade Rakúsko-Uhorska sa stala súčasťou novovzniknutého Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov, neskôr Juhoslovanského kráľovstva. V súvislosti s týmto faktom, v odbornej a publicistickej literatúre, ale aj v samotnom fakte sebaidentifikácie tejto slovenskej enklávy nachádzame dvojaké označenie; ako prvé vnímame označenie *dolnozemskej Slováci*, ktoré bolo preferované v období pred prevratom a kedy vojvodinskí Slováci boli súčasťou integrujúceho označenia pre Slovákov z územia dnešného juhovýchodného Maďarska (okolie Békešskej Čaby a Slovenského Komlóša), Slovákov z juhozápadného Rumunska (okolie Nadlaku), vojvodinských Slovákov, ktorí žili v historických uhorských župách a oblastiach Báčky, Banátu a Srijemu, ako aj slovenskej komunity, ktorá žila na území dnešného Bulharska (táto enkláva sa neskôr formovala ako sekundárna a terciárna

---

¹ „Dolná zem je vo všeobecnosti špecifický kultúrno-historický a geograficko-politický priestor v Karpatskej kotline, najmä v medziriečí Dunaja a Tisy. Z historického hľadiska od stredoveku tento pojem definoval centrálnu časť Uhorska. Po rozpade Rakúsko-uhorskej monarchie jeho politický význam zanikol. Územie Dolnej zeme pripadlo novovzniknutým štátom – Maďarsku, Rumunsku, Juhoslávii.“ In: LENOVSÝ, Ladislav. *Slováci južne od hranice Slovenska I*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2016, s. 13.

migrácia prevažne práve z vyššie uvedených enkláv dolnozemských Slovákov).²

Druhé časté označenie pre túto enklávu bolo *juhoslavanskí Slováci*, ktoré vychádzalo z označenia novej štátnej príslušnosti po prevrate. Označenie nového štátneho začlenenia týchto Slovákov vychádza aj z novovzniknutej situácie, ktorá nastala po vojnových konfliktoch na konci 20. storočia, takže v poslednom období sa môžeme stretnúť s označením *srbské Slováci*, čo v kontexte samotnej menšiny vyvoláva isté rozpaky a táto enkláva je sama o sebe skôr pripravená na označenie *Slováci v Srbsku*. Termín *vojvodinskí Slováci* vznikol ako regionálne označenie tejto slovenskej komunity v nadväznosti na udalosti z revolučných rokov 1848/1849, keď sa Srbom z oblastí južnouhorskej Dolnej zeme podarilo vybojovať si istú formu politickej a územnej autonómie, ktorá bola označená ako Srbská vojvodina (t. j. vojvodstvo). Toto historické označenie sa ujalo aj v hovorom jazyku a potvrdené bolo aj novým štátnym usporiadaním v rámci Juhoslávie po druhej svetovej vojne, kedy Vojvodina získala istú územno-politickú samosprávu v rámci Srbskej republiky.

Vojvodinskí Slováci od svojho príchodu na územia, ktoré zostali po oslobodení južných oblastí Uhorska spod tureckej nadvlády na konci 17. storočia vyľudnené, sa postupne identifikovali niekoľkými základnými smermi: stále pretrvávalo výrazné národné povedomie o príslušnosti k slovenskej národnej vetve; rovnako tak pretrvávala aj výrazná konfesijná identifikácia s evanjelickou a. v. cirkvou a postupom času sa formovala aj identita regionálnej príslušnosti. To znamená identita, ktorá vychádzala zo špecifického milieua, do ktorého sa dostala táto slovenská národná vetva, identita, ktorá v osobitných podmienkach bola nútená formovať udržateľný pomer medzi tým, čo si so sebou priniesli, ako tradíciu, respektíve dedičstvo, ktorého sa nechceli vzdať, a tým čo nový životný kontexte prinášal ako nové výzvy a situácie, ktoré bolo potrebné riešiť a zaujímať voči ním bytostné a hodnotové stanovisko.

O tomto špecifickom postavení vojvodinských Slovákov, ktoré ale neprestáva byť slovenské už v memorandovom období, písal Leopold Branislav Abafi,³ keď 20. mája 1861, reagujúc na martinské Memorandum národa slovenského, v *Pešťbudínskych vedomostiach* odkazoval: „*Jako je každému dobre známe, okrem tej, čírymi Slováckmi obývanej častky vlasti našej, ktorá sa o nebožytné Tatry opiera, mnoho tisíc Slovákov od práa národného odtrhnutých, po celej vlasti Uhorskej roztratených, hneď ako jednotlivé siboti, zase ako ochodzy, a okolía sa nachodia. Na brehách ryboplodnej Tisy, kráľovského Dunaja, v bohatom Banáte, Báčke, úrodnom Békeši, Sabolči atď. sú osady naše obývané ľudom slovenským. [...] Nezapomnite [...] na potratených nás, veď sme i my krv a z kerve vašej, telo z tela vášho, ratolesti a kvet*

² O problematike dolnozemských, juhoslavanských a vojvodinských Slovákov viď najmä: ANDRUŠKA, Peter. *Osobnosti a osobitosti dolnozemskej literatúry*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2005; BEDNÁRIK, Rudolf. *Slováci v Juhoslávii*. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1966; BIELIK, František – SIRÁCKY, Ján – BALÁŽ, Claude. *Zabranení Slováci a národné kultúrne dedičstvo*. Martin : Matica slovenská, 1984; BOTÍK, Ján. *Dolnozemske Slováci*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2011; BOTÍKOVÁ, Marta. Slováci v zahraničí. In: *Slovensko*. Bratislava : Perfekt, 1995, s. 332-371; ČELOVSKÝ, Samuel. *Z kultúrnych dejín Slovákov vo Vojvodine*. Báčsky Petrovec : Miestny odbor Matice slovenskej Báčsky Petrovec, 2011; HARPÁŇ, Michal. *Zápas o identitu*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2000; LENOVSÝ, Ladislav. *Naši vo svete – Slováci južne od hranice Slovenska 1*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2016; LENOVSÝ, Ladislav. *Naši vo svete – Slováci južne od hranice Slovenska 2*. Nadlak (Rumunsko) : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2017; SIRÁCKY, Ján. *Stábovanie Slovákov na Dolnú zem v 18. a 19. storočí*. Bratislava : Matica slovenská, 1966; SIRÁCKY, Ján a kol. *Slováci vo svete 1*. Martin : Matica slovenská, 1980; VEREŠ, Adam. *Slovenská evanjelická kresťanská cirkev a. v. v Kráľovstve juhoslavanskom v slove a obrazoch*. [Báčsky] Petrovec : Nákladom vlastným, 1930; VOJNICOVÁ FELDYOVÁ, Svetlana (Ed.). *Slovenská evanjelická augsburského vyznania cirkev v Srbsku v slove a obrazoch*. Nový Sad (Srbsko) : Slovenská evanjelická a. v. cirkev v Srbsku, 2017.

³ Leopold Branislav Abafi (1827 – 1883), popredný slovenský vojvodinský dejateľ, evanjelický farár v obci Aradáč a romantický spisovateľ. Literárne práce mu vyšli v časopise *Sokol* a almanachu *Lipa*. V Aradáči založil Čítací kruh, Cirkevnú knižnicu a redigoval časopis *Slovo života*.

*tobo istého, jako vy pňa. Hľadajte [...] spôsob, aby i k nám zora národného uprávnenia zasvitla, aby deň krásny, krásnej opravdivej slobody aj nám svitnul, [...] tak aby sme sa i my, spoločne s vami z opravdivej národnej slobody úprimne tešit', a dľa svojich síl na vývinu a blahobytu národa slovenského pracovať mohli.*⁴

Abafihho obava, ktorú vyslovuje v tejto výzve – z pohľadu vojvodinských Slovákov – sa ale naplnila: v úvahách a následných reakciách, apeloch, ponosách, elégiách i túžbach týchto Slovákov zostáva pocit, že „čyrmi Slovákmí obývaná“ vlasť, „ktorá sa o nebotyčné Tatry opiera“, na „mnoho tisíc Slovákov od pňa národného odtrhnutých, po celej vlasti Uhorskej rozfratených“ zabudla. Keď takmer o sto rokov, po ukončení druhej svetovej vojny, prebiehala repatriácia slovenského obyvateľstva práve z dolnozemskejho prostredí (medzi nimi aj tých z Juhoslávie) na Slovensko, petrovský rodák, neskôr uznávaný univerzitný profesor Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, slovakista, literárny vedec a teatroológ Dr. Andrej Mráz (1904 – 1964) v bratislavskom vydavateľstve Pravda uverejnil roku 1948 esej *Rozhovory o juhoslovanských Slovákoch*. V nej hneď na začiatku konštatuje: „Všelijako už dávnejšie usilujem sa širit' medzi nami vedomosti a zájum o juhoslovanských Slovákov. Zdá sa, že snahy tieto vyznievajú dost' nabluchó. Informácie o dolnozemskejho Slovákoch tu doma prijímajú sa ako čosi odláhlé, o čo síce možno prejavit' zájum, ale čo je vcelku ľabostajné. Ani literárnoteoretické a literárnohistorické štúdie o našich dejateľoch na Dolnej zemi nevedeli tu doma vzbudit' širší zájum a najmä nechápali sa v pravom význame.“⁵

V Mrázovej eseji ako jedna zo základných línií je snaha poukázať na špecifikum vojvodinských Slovákov, ale aj na ich úprimnú a dominantnú snahu hlásiť sa k slovenskému národnému korpusu: „... v životnom štýle dolnozemskejho Slovákov je všeličo odlišné od poriadkov u nás a od našich vlastností. Ale nie podstatnými vecami sa líšia. Druhotnými. No i tak bude potrebné, aby si ich naše prostredie pretvorilo, prispôsobilo sebe, pravda, múdro, aby nepotlačilo v nich to dobré a pozitívne a nenakazilo ich našimi spoločenskými chorobami.“⁶ Mráz hovorí aj o „dobrom a pozitívnom“ u dolnozemskejho Slovákov, ktorému potenciálne hrozí, že by mohlo byť potlačené a nakazené zo strany „spoločenskejho chorôb“ v starej vlasti. O aké „spoločenské choroby“ v starej vlasti ide?

Z Mrázovej eseje ako základný dištinktívny znak medzi Slovákmí na Slovensku a vojvodinskými Slovákmí vychádza rozličné chápanie príslušnosti k národnému kolektívu: medzivojnová idea jednotného československého národa rezonovala v Československej republike aj po druhej svetovej vojne, ktorá sa ale ostro konfrontovala so slovenskou ideou počas vojnovkej Slovenskej republiky. Konfrontačné pnutie medzi týmito dvoma ideálmi sa podľa Mráza zásadne rozlišuje od národnej idey, ktorá sa formovala v slovenskom vojvodinskom prostredí: „No žalujeme na domácich ľudí... neraz ľa zarazí, hoci tvoj známy [z hociktorej slovenskej stolice] má aj akademický titul, ako málo vedomostí a zájumov snúbi sa v ňom s jeho slovenskosťou. Nie mu je problémom, neznepekójuje ho jej náplň, nevidí ju v jej kolektívnom dosahu a v dialektických premenách, ale veľmi často len v pasívnom prijímaní celkom konvenčných a ustálených predstáv o nacionalnosti, a to špecifickej nacionalnosti slovenskej, ktorá sa sformovala predovšetkým smerom defenzívnym. I dnes ešte na všetky strany vetríme nebezpečensťva pre svoju slovenskosť.“⁷

Oproti tomu vidí Mráz slovenskosť dolnozemskejho Slovákov diametrálne inak: „Tí zo zabraníciia živelnjšie sú zainterisovaní o všetko, čo je naše. Netvrdím, že v ich nacionalite, ako ju v dnešnom

⁴ Citované podľa: ČELOVSKÝ, Samuel. Pešťbudínske vedomosti ako prameň informácií o národnokultúrnom a národnopolitickom živote Slovákov vo Vojvodine. In: Samuel Čelovský. *Z kultúrnych dejín Slovákov vo Vojvodine*. Bácsky Petrovec : MOMS Bácsky Petrovec, 2011, s. 230.

⁵ MRÁZ, Andrej. *Rozhovory o juhoslovanských Slovákoch*. In: Andrej Mráz: *Rozhovory o juhoslovanských Slovákoch 1*. Bácsky Petrovec : Slovenské vydavateľské centrum, 2004, s. 135.

⁶ MRÁZ, ref. 5, s. 210.

⁷ MRÁZ, ref. 5, s. 139.

*vývinovom štádiu treba chápať, je všetko pozitívne, naopak, mentalita ľudí, ktorí nežijú vo vlastnom národnom prostredí, má mnoho patologických črt, ale k slovenskosti sa vinú živelnejšie a dramatickejšie, neraz aj sentimentálne, aj exaltovane, aj všelijako inak, no tieto vlastnosti ťažko by bolo odsudzovať, treba ich chápať.*⁸

Rozličnosť chápania slovenskosti je iba jedným z momentov, ktoré si podľa Mráza zasluhujú výskum. Ako iniciačný moment všetkých ďalších výskumov Mráz stavia potrebu historického skúmania nielen vojvodinských, ale aj širšie – zahraničných Slovákov. Serióznejší historický výskum v čase vzniku Mrázovej eseje chýbal: „*Vedomia o historickej kontinuite je medzi nami strašne málo a aj Vajanský v svojej ubolenosti nad nedostatkami Slovákov hovorieval, že my sme azda najzábudlivejší národ na svete. Aký život, také povedomie... Na Slovensku ani táto vec temer nikoho nezaujímala. U iných národov v historickej vede sústavná pozornosť venovala sa kolonizačným pohybom, u nás nie... iba dolnozemskej historizujúci ochotníci pokúšali sa systematickejšie riešiť dejiny odchodu predkov zo Slovenska a ich udomácnenie sa v novom prostredí, kým vedúca časť slovenských národných dejín veci tieto ak si sem-tam i všimla, tak veľmi marginálne.*“⁹

Až o dve desaťročia neskôr sa objavia prvé syntézy profesionálneho historika Dr. Jána Siráckeho (pôvodom z Petrovca), ktorý v špecializovanom pracovisku na pôde Matice slovenskej a jej odboru pre zahraničných Slovákov v Bratislave rozvinie systematický výskum tejto problematiky. V publikovaných prácach a prednáškach Dr. Samuela Čelovského na Katedre slovakistiky Filozofickej fakulty Univerzity v Novom Sade dejiny vojvodinských Slovákov dostanú aj akademický rozmer a vojvodinské prostredie formuje aj ďalších profesionálnych historikov – predovšetkým sú to Petrovčania Dr. Samuel Jovankovič, Mgr. Jaroslav Miklovic a Dr. Gabriela Gubová – ktorí svojimi prácami budú obohacovať a meniť ustálené stereotypy v nazeraní na dejiny tejto enklávy.

Je dôležité ale podotknúť, že aj ich výskumy si nájdu vydavateľa a svoje publikum iba v slovenskom vojvodinskom prostredí – bez ohlasu a referencií na Slovensku. Najväčší ohlas práve v slovenskom dolnozemskom prostredí majú aj výskumy slovenských vedcov zo Slovenska, ktorí výraznú časť svojich výskumov venujú práve slovenskej vojvodinskej a dolnozemskej problematike. Od tých najstarších, ktoré nachádzame v diele Mateja Bela, cez Šafárikove syntézy, až po súčasnosť. Za posledné polstoročie svetlo sveta uzrel rad monografických prác k problematike dolnozemských a vojvodinských Slovákov,¹⁰ ku ktorým je možné priradiť aj niekoľko nových vedeckých pracovníkov, ktorí svoj výskum zamerali práve na túto tému. K najvýznamnejším takýmto odborníkom môžeme radiť historikov doc. PaedDr. Miroslava Kmet'a, PhD., doc. PhDr. Petra Míčka, PhD. a PhDr. Antona Hruboňa, PhD. z Univerzity Mateja Bela z Banskej Bystrice, doc. Mgr. Ľuboša Kačírka, PhD. z Univerzity Komenského v Bratislave, PhDr. Karola Holého, PhD. z Historického ústavu Slovenskej akadémie vied, ako aj etnológov a kultúrnych antropológov prof. PhDr. Jaroslava Čukana DrSc. a doc. PhDr. Borisa Michalíka, PhD. z Univerzity Konštantína Filozofa z Nitry, prof. PhDr. Ladislava Lenovského, PhD. a doc. PhDr. Katarínu Slobodovú Novákovú, PhD. z Univerzity sv. Cyrila a Metoda z Trnavy atď.

K výraznému obohacovaniu vedeckého kontextu o živote dolnozemských Slovákov prispelo už desať konferencií, ktoré každoročne organizuje Kultúrna a vedecká spoločnosť Ivana Krasku v Nadlaku, slovenskom dolnozemskom mestečku v Rumunsku. Zborníky z týchto konferencií, ktoré boli zamerané na problematiku slovenskej dolnozemskej literatúry, dejín,

⁸ MRÁZ, ref. 5, s. 139.

⁹ MRÁZ, ref. 5, s. 144-145.

¹⁰ LENOVSÝ, ref. 1.

národopisu, divadla či kultúrnej interakcii dolnozemskeho prostredia so slovenskou Dolnou zemou sú vzácnymi príspevkami k poznaniu týchto slovenských zahraničných enkláv. No znova zostáva ako problém základné metodologické východisko: stále sú to príspevky a informácie, ktoré vznikajú a rezonujú v kontexte dolnozemskejších Slovákov. A to, čo je podstatné a čo už formuloval Mráz, že „*vedúca časť slovenských národných dejín veci tieto ak si sem-tam i všimla, tak veľmi marginálne*“.¹¹

Ku kultúrnym fenoménom vojvodinských Slovákov je nutné pristupovať z pozícií národného bodu ich reflexie. Len tak v nazeraní na všetky tieto javy ako na prirodzený kontext, teda v nazeraní na fenomény, ktorými sa vzájomne ovplyvňujú, budeme môcť jasnejšie, precíznejšie a vo výraznejšej kauzalite nazerat' na to, čo sa dialo na Slovensku – vo všetkých oblastiach kultúry, histórie a pod. Uvediem niekoľko príkladov – začnem s históriou. Posledné historické výskumy spomínaného slovenského vojvodinského historika Jaroslava Miklovica, ktoré urobil vo viedenskom Vojenskom archíve, spochybnili desaťročia opakovanú tézu slovenskej historiografie o príčinách sťahovania vojvodinských Slovákov: v archívne doložených hláseniach slavónskeho generálneho veliteľstva v Osijeku cisársko-kráľovskej rade vo Viedni zo dňa 6. novembra 1770 o slovenských osídlencoch v Starej Pazove sa píše: „*Osídlenci sú bobatí ľudia, ktorí so sebou priviedli aj veľa dobytká.*“¹² Tým sa nastavuje iný pohľad na príčiny sťahovania a potláča sa ich sociálny charakter, že zo Slovenska odchádzala iba bedač.

Miklovicove najnovšie objavy z viedenských archívov priniesli na svetlo aj svedectvo o Slovákoch ako o kultúrne vyspelejšej komunite. Velenie petrovaradínskeho pluku dňa 3. apríla 1773 zaslalo správu veleniu v Osijeku, v ktorom okrem iného o pazovských slovenských osadníkoch informuje: „*Inak, treba im uznať, že sú dobrí, poctiví, pokojní, poriadne vychovávajú svoje deti a učia ich mravným hodnotám, okrem toho sú združanliví v stravovaní, čistotní v domácnosti a v počínaní s dobytkom a jeho pestovaním, sú usilovní a podnikaví. Kvôli tomuto možno od nich očakávať, že budú dobrým a lojálnym vojskom a môžu byť príkladom pre ostatné obyvateľstvo.*“¹³

Nové svetlo do poznania dejín vojvodinských Slovákov prináša aj časť uvedeného archívu z obdobia vlády syna Márie Terézie – cisára Jozefa II. Po tom, ako sa k problematike pazovských evanjelických Slovákov vyjadril aj gróf Andrej Hadík,¹⁴ Jozef II. udelil pazovským Slovákom výraznejšie náboženské práva. Dokonca po opätovnom naliehaní Pazovčanov súhlasil s výstavbou kostolnej veže, ktorá bola prvá kostolná veža na evanjelickom chráme vôbec v habsburskej monarchii. Keď dvorná rada namietala proti cisárovmu rozhodnutiu, cisár dňa 4. júla 1786 na margo prírpisu dvornej rady napísal: „*Bez ohľadu na tolerančný patent, ktorý zakažuje nekatolíkom mať zvonice, chcem predsa tejto obci ex specialis (osobitne) toto dovoliť.* Jozef II.“¹⁵

Podobnú situáciu nachádzame aj v ďalších oblastiach kultúry: literatúre, maliarstve, divadelníctve atď. Parciálne informácie o slovenských vojvodinských autoroch v dielach vydaných na Slovensku nachádzame už u Pavla Jozefa Šafárika a posledná syntetizovaná informácia o tomto fenoméne je z pera Dr. Dany Hučkovej v štúdiu *Pojem národná literatúra a jeho interpretačné kontexty*,¹⁶ v ktorej poukázala na špecifiká tohto fenoménu a jej vnútornú časovú

¹¹ LENOVSKEÝ, ref. 1, s. 144-145.

¹² MIKLOVIC, Jaroslav. *Stará Pazova 1769 – 1794*. Stara Pazova : Centar za kulturu : Kanadem, 2008, s. 19.

¹³ MIKLOVIC, ref. 12, s. 32.

¹⁴ Gróf Andrej Hadík (1710 – 1790), významný slovenský vojvodca, poľný maršal v službách Márie Terézie, od roku 1769 vlastník panstva Futog pri Novom Sade, kde je aj pochovaný.

¹⁵ MIKLOVIC, ref. 12, s. 37.

¹⁶ HUČKOVÁ, Dana. *Pojem národná literatúra a jeho interpretačné kontexty*. In: *World Literature Studies : časopis pre výskum svetovej literatúry*, 2013, č. 5 [22], špeciálne číslo, s. 25-33.

a estetickú diferenciaciu. Vo veľkých monografiách o dejinách slovenskej literatúry iba v 3. zväzku dejín slovenskej literatúry – *Cesty slovenskej literatúry druhou polovicou XX. storočia*,¹⁷ ktorú autorsky a editorsky pripravil Viliam Marčok, nachádzame kapitolu o krajanskej literatúre.¹⁸ Širšie súvislosti nám takisto zostávajú neznáme, alebo na margo povedomia: napríklad pri Šafárikovi sa obyčajne zvykne hovoriť o jeho riaditeľskom pôsobení na srbskom pravoslávnom gymnáziu v Novom Sade, no už menej sa spomína, alebo sa prehliada, alebo to vôbec ani v širšom kultúrnom kontexte na Slovensku ani nie je známe, že Šafárik je aj jeden zo zakladateľov (popri Jurajovi Rohoňovi¹⁹ a Michalovi Godrovi²⁰) osvietenско-klasicistickej spoločnosti Societas slavica, ktorá bola založená v slovenskej vojvodinskej obci Hložany roku 1829.

S podobným nezaujmom v širšom slovenskom kultúrnom kontexte sa stretáme aj pri iných autoroch, ktorí si určite zasluhujú pozornosť. Uvediem niekoľko príkladov: román *Jánošík* slovenského vojvodinského spisovateľa Gustáva Maršalla Petrovského²¹ autor napísal po svojom úteku pred uhorskou vrchnosťou do Spojených štátov amerických. Tento román sa v kontexte dejín slovenskej literatúry nachádza na okraji záujmu – dokonca až tak, že najčastejšie uniká aj väzba tohto románu na slovenskú kinematografiu: práve podľa tohto románu bratia Siakelovci natočili prvý slovenský film.²²

Alebo ďalší príklad: v rokoch tesne po prevrate noviny na Slovensku s oduševnením písali, že slovenský vojvodinský spisovateľ Vladimír Hurban Vladimírov²³ vydal tlačou prvé slovenské operetné libreto pod názvom *Pekná, nová, maľovaná kolíska*. Aj keď sa neskôr ukázalo, že prvé pokusy o slovenskú operetu môžeme hľadať u amerických krajanov,²⁴ v eufórii národného oslobodenia sa tomuto libretu dostalo nevidanej publicity. Dobové kultúrne prostredie nabádalo slovenských skladateľov k zhudobneniu tohto libreta, čo nakoniec vyústilo až k trom hudobným

¹⁷ MARČOK, Viliam a kol. *Dejiny slovenskej literatúry III. Cesty slovenskej literatúry druhou polovicou XX. storočia*. Bratislava : Literárne a informačné centrum, 2004.

¹⁸ BABIAK, Michal. Krajanská literatúra po roku 1945. In: MARČOK, ref. 17, s. 440-456.

¹⁹ Juraj Rohoň (1773 – 1831), básnik, učiteľ v Kulpíne, evanjelický farár v Hložanoch. Okrem vlastnej básnickej tvorby prispel aj do Kollárových Národných spievaniek.

²⁰ Michal Godra (1801 – 1874), básnik, lingvista, gymnaziálny profesor. Po štúdiách evanjelickej teológie vo Viedni pôsobil ako učiteľ v Kulpíne, neskôr ako redaktor v Pešti, gymnaziálny profesor vo Vrbase a na dôchodku v Petrovci. Písal klasicistickú poéziu v latinčine a biblickej češtine.

²¹ Gustáv Maršall Petrovský (1862 – 1916), spisovateľ, kultúrny pracovník, národný buditeľ. Študoval vo Viedni, pre kultúrne angažovanú činnosť v prostredí vojvodinských Slovákov bol stíhaný. Pred väzením zutekal do Spojených štátov amerických, kde v krajanskom prostredí pôsobil ako novinár a pokračoval v kultúrnej a literárnej činnosti.

²² Slovenskí krajanovia, žijúci v Amerike, bratia Jaroslav a Daniel Siakelovci natočili na Slovensku v okolí Blatnice v Turci roku 1921 dlhometrážny nemý hraný film *Jánošík*, čím sa Slovensko dostalo medzi prvých desať krajín sveta, ktoré takýto film vyrobili. Film v roku 1995 zapísalo UNESCO do svetového kultúrneho dedičstva.

²³ Vladimír Hurban Vladimírov (1884 – 1950), známy aj pod pseudonymom VHV, dramatik, kultúrny dejateľ, spisovateľ, evanjelický farár v Starej Pazove. Jeden z najväčších slovenských dramatických modernistov, ktorý sa umelecky formoval počas viedenského štúdia. Vychádzal z viacerých modernistických smerov (impresionizmus, symbolizmus, expresionizmus). Na slovenských profesionálnych scénach sa okrem jeho expresionistickej hry *Zámka škrípi* s úspechom stretli aj jeho realistické hry s prvkami symbolizmu: *Záveje*, *Zem*. Okrem dvoch operetných libriet napísal aj dve operné libretá (*Trenčiansky Matúš*, *Mataj*).

²⁴ Vid': URSÍNIOVÁ, Terézia. *Cesty operety*. Bratislava : Opus, 1982.

verziám: v slovenskom vojvodinskom prostredí toto libreto zhudobnil Ján Podhradský,²⁵ ktorý spolu s najlepšimi slovenskými vojvodinskými hercami, spevákmi a hudobníkmi aj inscenoval túto operetu a prezentoval ju vo svojom prostredí.²⁶ Autorom druhej hudobnej verzie tejto operety je Anton Cíger.²⁷ Jeho verzia bola hraná iba raz v Čadci v roku 1935 a v slovenskom vojvodinskom prostredí v Starej Pazove (1984) v pozmenenej orchestrácii. Tretím skladateľom, ktorý zhudobnil Hurbanovo libreto, je slovenský krajan v Spojených štátoch amerických Imrich Janoška. Jeho verziu v roku 1928 naštudoval slovenský krajan literárny krúžok *Národ* a predviedol ju na dvoch predstaveniach v Robotníckej sokolovni v New Yorku. Táto verzia sa hrala ešte aj v Chicagu v roku 1945.²⁸ S výnimkou uvedenia Cígerovej verzie v Čadci v ochotníckom prostredí nikdy nebola táto opereta inscenovaná na Slovensku a informácie o nej sú skôr záležitosťou kultúrnych kuriozít ako serióznej recepcie. Aj prípad Hurbanovho operetného libreta s istou presvedčivosťou poukazuje, ako málo informácií máme o umení, ktoré vzniká v slovenskom vojvodinskom prostredí a ako málo je ona inkorporovaná do kultúrneho povedomia na Slovensku. Podobne by sa dalo hovoriť aj o Hurbanových operných libretách *Trenčiansky Matúš* a *Mataj*, ktoré zhudobnil Jozef Rosinský.²⁹ Tie sa však dočkali svojho profesionálneho uvedenia, no širšie vedomie kultúrneho osvojovania si týchto diel absentuje.

Okrem umeleckých oblastí, kde je evidentná ruptúra osvojovania si informácií o kultúrnom dedičstve vojvodinských Slovákov v kultúrnom prostredí Slovenska, analogickú situáciu je možné sledovať aj v ďalších oblastiach. Napríklad v národopisnom prostredí si živo dokážeme predstaviť, aké bohatstvo neobjavených informácií ešte čaká na slovenských etnografov. Preto až prekvapivo vyznieva, že po monografiu Rudolfa Bednárika *Slováci v Juboslávii* z roku 1966 nevyšla k tejto téme ďalšia väčšia monografická práca. Aj najnovšia veľmi kvalitná a bohato reflektujúca monografická syntéza o vojvodinských Slovákoch z pera Jána Botíka *Slováci vo Vojvodine*³⁰ vyšla iba vo vydavateľstve vojvodinských Slovákov a len ojedinele si nachádza cestu k vedeckej a kultúrnej obci na Slovensku. Z minuloročného výskumu Ľuboša Kačírka o múzejnej prezentácii národopisných zbierok dolnozemskej Slovákov sa poukazuje, že „jedným zo spôsobov uchovávaní svojich kultúrnych tradícií a etnicity je zakladanie národopisných zbierok a ich múzejná prezentácia ako súčasť pamäťových inštitúcií“.³¹ Mnohé vzácne artefakty z týchto

²⁵ Ján Podhradský (1891 – 1955), učiteľ, hudobník, národný dejateľ, organizátor kultúrneho života vojvodinských Slovákov. Hudobné vzdelanie získal na učiteľskej škole v maďarskom meste Baja a roku 1929 na hudobnom kurze na Hudobnej a dramatickej akadémii pre Slovensko v Bratislave. Skomponoval aj hudbu k operete *Nápitok lásky* na libreto Vladimíra Hurbana Vladimírova. Kým z operety *Pekná, nová, maľovaná kolíska* sa niektoré časti zachovali, notový materiál druhej Podhradského operety je nezvestný. Väčšinu života pôsobil ako učiteľ v slovenských vojvodinských obciach.

²⁶ Vid': BABIAK, Michal. *Pekná, nová maľovaná kolíska* v slovenskej literatúre, hudbe a kultúre. In: *Vladimír Hurban Vladimírov – tvorca modernej slovenskej drámy*. Nový Sad : Obzor, 1988, s. 78-101.

²⁷ Anton Cíger (1911 – 1976), slovenský skladateľ, dirigent, hudobný pedagóg. Hudbu vyštudoval v Záhrebe. Pôsobil na viacerých umeleckých a pedagogických postoch na Slovensku. Je autorom komorných diel, ale aj kantát, baletu, symfónii, 16 omší, zhudobneného eposu *Detvan*, ako aj zberateľom a upravovateľom ľudových piesní.

²⁸ BABIAK, ref. 26, s. 98-99.

²⁹ Jozef Rosinský (1897 – 1973), slovenský skladateľ. Hudbu študoval na viacerých školách vo Francúzsku a Taliansku. Autor cirkevných (okrem iného aj 18 omší) a svetských diel. Medzi najvýznamnejšie patria opery *Mataj* (1931) a *Čalmak* (1940), obe boli uvedené v Slovenskom národnom divadle v Bratislave. Opera *Trenčiansky Matúš* (1936) bola uvedená na Pribinových oslavách v Nitre.

³⁰ BOTÍK, Ján. *Slováci vo Vojvodine*. Nový Sad : Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov, 2016.

³¹ KAČÍREK, Ľuboš. *Múzejná prezentácia národopisných zbierok dolnozemskej Slovákov*. In: *Národopisné aspekty v kultúre dolnozemskej Slovákov*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2017, s. 107.

národopisných zbierok zostávajú ale iba pre oči a dušu samotných dolnozemskej Slovákov a analogicky k tomuto javu aj najväčšia časť kultúrnych fenoménov vojvodinských Slovákov zostáva neznámym, alebo v lepšom prípade nepreskúmaným poľom pre slovenskú vedeckú a kultúrnu obec.

Je pritom ale viac ako samozrejmé, že poznanie kultúry vojvodinských – ale aj ostatných zahraničných Slovákov – nie je len dlh, ktorý má prostredie materského štátu voči svojim národným enklávam, ale aj *conditio sine qua non* na poznanie vlastných dejín a vlastnej kultúry: vyššie uvedená hložianska *Societas Slavica* nie je iba kuriozita slovenských enklávných dejín, ale aj významný kameň v kontexte diela najvýznamnejšieho slovenského slavistu Pavla Jozefa Šafárika. Pazovská kostolná veža nie je len epizóda z dejín evanjelikov z južných hraníc strednej Európy, ale aj významným okamihom slovenských národných dejín, rovnako ako aj širšieho kontextu európskych cirkevných dejín. Bez náležitého poznania volieb v kulpínskom volebnom okrese nedokážeme pochopiť ani Karola Kuzmányho,³² ktorý podpísal dohodu o spoločnom postupe Slovákov a Srbov v tomto okrese, ale ani slovenské politické dejiny, keďže práve na základe tejto dohody boli v Kulpíne za poslancov do uhorského snemu zvolení Viliam Pauliny Tóth³³ a rokoch 1905 a 1906 Milan Hodža.³⁴

Bez toho, aby sme preskúmali aj ich vojvodinskú časť osobnosti a tvorby, nedokážeme pochopiť ani celkový profil architekta Michala Milana Harminca,³⁵ maliara Karola Miloslava Lehotského,³⁶ prvú slovenskú akademickú maliarku Zuzku Medved'ovú³⁷ či hudobných skladateľov Mikuláša Schneidera-Trnavského³⁸ a Viliama Figuš-Bystreho.³⁹

Prítomný text si nenáročoval urobiť komplexný prehľad javov kultúrneho dedičstva vojvodinských Slovákov a reflektovať ich miesto v slovenskej kultúre. Na vybraných príkladoch sa poukázalo, ako málo má kultúrny kontext na Slovensku informácií o kultúre Slovákov vo Vojvodine. Poznanie a osvojenie si týchto poznatkov by bolo nielen príspevkom k lepšiemu

³² Karol Kuzmány (1806 – 1866), významný slovenský kultúrny, spoločenský a cirkevný dejateľ, prvý podpredseda Matice slovenskej, spisovateľ a superintendent evanjelickej cirkvi. Roku 1865 podnikol v rámci tzv. patentálnych bojov cestu medzi vojvodinských Slovákov.

³³ Viliam Pauliny Tóth (1826 – 1877), významný slovenský kultúrny a spoločenský dejateľ, politik, spisovateľ, podpredseda Matice slovenskej. V rokoch 1869 – 1872 bol v Kulpíne zvolený za poslanca uhorského snemu.

³⁴ Milan Hodža (1878 – 1944), významný slovenský politik, štátnik, novinár, publicista, v medzivojnovom Československu zastával významné politické posty – od ministerského po predsedu vlády. V roku 1905 a v opakovaných voľbách roku 1906 bol v Kulpíne zvolený za poslanca uhorského snemu.

³⁵ Michal Milan Harminc (1869 – 1964), významný slovenský architekt a staviteľ, kulpínsky rodák. Po krátkom pôsobení v Budapešti žil a tvoril až do smrti na Slovensku. Je autorom množstva významných diel: tri budovy Slovenského národného múzea v Bratislave a Martine, budovy Tatra banky, hotela Carlton, kostolov v Černej, v Bratislave na Legionárskej ulici, Lamači, Žiline, Terchovej, administratívnych budov atď.

³⁶ Karol Miloslav Lehotský (1879 – 1929), významný slovenský maliar, lalíťský rodák. Po štúdiu v Prahe a Viedni, žil vo Vojvodine a na Slovensku. Autor portrétov významných osobností slovenského národného života, impresionistických a mysticko-alegorických diel.

³⁷ Zuzka Medved'ová (1897 – 1985), prvá slovenská akademická maliarka, petrovska rodáčka. Po štúdiách v Záhrebe, Prahe a Mnichove pôsobila na Slovensku. Významná portrétistka, krajinkárka, ale aj autorka obrazov s historickou tematikou.

³⁸ Mikuláš Schneider-Trnavský (1881 – 1958), významný slovenský hudobný skladateľ, autor sólových piesní, diel komornej hudby, operety, Jednotného katolíckeho spevníka atď. Po štúdiách v Budapešti a Viedni pôsobil aj v Bečkereku (dnes Zreňanin) vo Vojvodine, kde okrem činnosti pre tamojší srbský pravoslávny zbor prichádzal do styku aj s predstaviteľmi slovenského kultúrneho života.

³⁹ Viliam Figuš-Bystřý (1875 – 1937) významný slovenský hudobný skladateľ, autor prvej slovenskej národnej opery *Detvan*, autor diel komornej hudby, zberateľ a upravovateľ slovenských ľudových piesní. V rokoch 1903 – 1907 pôsobil ako učiteľ na slovenskej škole v obci Padina vo Vojvodine.

poznaniu kultúry tejto slovenskej enklávy, ale by prispelo aj k celkovému komplexnejšiemu poznaniu slovenskej kultúry ako takej. Uzavierať priestor slovenskej kultúry iba do prostredia štátnych hraníc je ochudobňujúcim a skresľujúcim pohľadom.

Zoznam prameňov a literatúry (References)

- ANDRUŠKA, Peter (2005). *Osobnosti a osobitosti dolnozemskej literatúry*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa.
- BABIAK, Michal (1988). *Vladimír Hurban Vladimírov – tvorca modernej slovenskej drámy*. Nový Sad : Obzor.
- BEDNÁRIK, Rudolf (1966). *Slováci v Juhoslávii*. Bratislava : Slovenská akadémia vied.
- BIELIK, František – SIRÁCKY, Ján – BALÁŽ, Claude (1984). *Zabraniční Slováci a národné kultúrne dedičstvo*. Martin : Matica slovenská.
- BOTÍK, Ján (2011). *Dolnozemskej Slováci*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko.
- BOTÍK, Ján (2016). *Slováci vo Vojvodine*. Nový Sad : Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov.
- BOTÍKOVÁ, Marta (1995). Slováci v zahraničí. In: *Slovensko*. Bratislava : Perfekt, s. 332-371.
- ČELOVSKÝ, Samuel (2011). *Z kultúrnych dejín Slovákov vo Vojvodine*. Báčsky Petrovec : Miestny odbor Matice slovenskej Báčsky Petrovec.
- HARPÁŇ, Michal (2000). *Zápas o identitu*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko.
- HUČKOVÁ, Dana (2013). Pojem národná literatúra a jeho interpretačné kontexty. In: *World Literature Studies : časopis pre výskum svetovej literatúry*, č. 5 [22], špeciálne číslo, s. 25-33.
- KAČÍREK, Ľuboš (2017). Múzejná prezentácia národopisných zbierok dolnozemskej Slovákov. In: *Národopisné aspekty v kultúre dolnozemskej Slovákov*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, s. 107-114.
- LENOVSKÝ, Ladislav (2016). *Naši vo svete – Slováci južne od hranice Slovenska 1*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko.
- LENOVSKÝ, Ladislav (2017). *Naši vo svete – Slováci južne od hranice Slovenska 2*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko.
- MARČOK, Viliam a kol. (2004). *Dejiny slovenskej literatúry III. Cesty slovenskej literatúry druhou polovicou XX. storočia*. Bratislava : Literárne a informačné centrum.
- MIKLOVIC, Jaroslav (2008). *Stará Pazova 1769 – 1794*. Stará Pazova : Centar za kulturu : Kanadem.
- MRÁZ, Andrej (2004). *Rozhovory o vojvodinských Slovákoch 1*. Báčsky Petrovec : Slovenské vydavateľské centrum.
- ORMIS, Ján V. (2013). Kultúrne snahy Slovákov v Juhoslávii. In: ORMIS, Ján V. *Literárno-historická publicistika*. Báčsky Petrovec : Slovenské vydavateľské centrum, s. 339-397.
- SIRÁCKY, Ján (1966). *Sťahovanie Slovákov na Dolnú zem v 18. a 19. storočí*. Bratislava : Matica slovenská.
- SIRÁCKY, Ján a kol. (1980). *Slováci vo svete 1*. Martin : Matica slovenská.
- URSÍNYOVÁ, Terézia (1982). *Cesty operety*. Bratislava : Opus.
- VEREŠ, Adam (1930). *Slovenská evanjelická kresťanská cirkev a. v. v Kráľovstve juhoslovanskom v slove a obrazoch*. [Báčsky] Petrovec : Nákladom vlastným.
- VOJNÍČOVÁ FELDYOVÁ, Svetlana (Ed.) (2017). *Slovenská evanjelická augsburského vyznania cirkev v Srbsku v slove a obrazoch*. Nový Sad : Slovenská evanjelická a. v. cirkev v Srbsku.

Elektronické pramene:

<http://www.slovackizavod.org.rs/>